

Dr. Abdulhamit TOPRAK

İçişleri Bakanlığı, A.edebiyat@hotmail.com

ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNDE DİN VE TASAVVUF: SEFİL SELİMÎ ÖRNEĞİ

Özet

Âşık tarzı şiiri, Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biridir. Türk edebiyatının, doğaçlama yoluyla icra edilen kaynaklarından biri olan âşık tarzı, geçmişten günümüze değerli pek çok âşıkın yer aldığı bir kaynak veya şube olarak değerlendirilebilir. İrticalî (doğaçlama) bir söylemin/icranın egemen olduğu âşık tarzında, âşık bazen aşkına ve sevgisine, bazen de dinî ve tasavvufî duygularına yer verir. Âşık tarzı şiirin önemli âşıklarından biri olan Sefil Selimî şiirlerinde, mensup olduğu toplumun duygu ve düşüncelerine, dinî ve tasavvufi konulara yer vermiştir. Sivasslı bir âşık olan Sefil Selimî'nin din ve tasavvufla ilgili pek çok şiiri vardır. Allah dostlarının sohbetlerini dinleyerek âşık olduğunu söyleyen Sefil Selimî'nin, yetişme tarzının şiirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Şiir, Din, Tasavvuf, Sefil Selimî

RELIGION AND MYSTICISM IN TRADITION OF MINSTREL STYLE POEM: DESPERATE SELİMÎ'S EXAMPLE

Abstract

Minstrel style poem is one of important sources of Turkish literature have been one of sources of Turkish literature, performed impromptu, minstrel style poem-from past till now- can be considered as a source or a branch on which there are many prominent poets. Minstrel style on which an impromptu performance is dominant, the poet places sometimes his love, sometimes his religious and mystic feelings. Desperate Selimî- one of important poets of minstrel style poem- places religious and mystic issues, feelings and thoughts of his community. Being a poet from Sivas, des-

perate Selimî has a lot of poems related to religion and mysticism. Saying, after listening to conversations of scholars. He became a poet, desperate Selimî's early education has a vital effect effect on his poems.

Keywords: Poet, Poem, Religion, Mysticism, Desperate Selimî

Âşık Tarzı Şiir Geleneği

Âşık, içinde yaşadığı toplumun; ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel olaylar karşısındaki duygu, düşünce ve tavrını gerek hazır olan, gerekse irticalen söylediği şiirleriyle aktaran kişidir. Âşık, dinleyicisine dürüstlük, doğruluk, mertlik, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, muhtaç olanlara yardım etme, misafirperverlik, kültürün önemi, geleneklere saygı, yurt ve millet sevgisi ve çeşitli fazilet duygularını aşılamaaya çalışan, düşman karşısında birleşmenin ve yurt savunmasının önemi konularında halkın uyanık tutmaya çalışan kişidir. Ozan-baksı geleneğine dayanan âşık edebiyatının XV. Yüzyıldan oluşmaya başlayıp XVII yüzyılda oluşumunu tamamladığı söylenebilir. Âşık edebiyatının, yüz yıllardır süregelen bir birikimin, geleneğin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Âşıkların, saz eşliğinde irticalen söylediği şiirlerden oluşan âşık edebiyatı, daha çok usta-çırak ilişkisine dayanmaktadır. Âşık edebiyatı, sözlü bir edebiyat olduğu ve ürünlerinin yazıya geçirilmemiş olması nedeniyle Anadolu sahasında XVI. yüzyıldan günümüze kadar geçirdiği aşamaları izleme imkânı bulduğumuz âşık edebiyatının ortaya çıkışını, ilk temsilcilerini ve gelişim çizgisini belirlemek oldukça güçtür. Âşığın, şiirlerini irticalen söylemesi nedeniyle sözlü bir edebiyat örneği olarak edebiyat tarihine geçmiştir. Sözlü olması, ilk çıktığı dönemlerde herhangi bir kayıt cihazının olmaması nedeniyle, âşık edebiyatının çoğu ürününün kayıplara karışmasına neden olmuştur. Âşık edebiyatı, eski Türklerde dinî esasların önemli bir yer tutması nedeniyle tasavvufa önemli ölçüde yer vermiştir. Tasavvuf Türk toplumunun önemli değerlerinden olduğu için, âşık edebiyatı için de önemli bir duruma gelmiştir.

“Anadolu'nun İslamlaşmasında Horasan erenleri denilen ve şehirden şehire ilahiler okuyarak dolaşan dervişlerin üstlendiği fonksiyon, âşıklık geleneği içerisinde âşığa yüklenen bir misyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu misyon neticesinde âşık sadece saz çalan ve şiir söyleyen bir kişi değil, aynı zamanda halkın dinî-tasavvufî duygu ve düşüncelerine tercüman olan, onlara her zaman iyi ve güzel olanı tavsiye eden bir âşık-şair tipinin; bazı tarikat çevreleri ile sıkı irtibatı ile de derviş-şair tipinin adı olmuştur.” (Karadayı, 2017: 45)

Âşıklar, içinde buldukları veya üyesi oldukları toplumun sevinç ve üzüntüleriyle hemhal olduğundan dolayı, toplumda görülen aksaklık, olumsuzluk, güzel, çirkin, iyi ve kötü olan hususlardan etkilenmiş ve dile getirmeye çalışmışlardır. Âşık, toplumun sosyal ve kültürel hayatına büyük katkıları ve etkileri olan, topluma dinî anlamda önderlik yapabilen, gelenek ve göreneklerinin canlı kalmasına ciddi katkıları olan kişidir. Âşık bunları yaparken toplumun örf, anane ve göreneklerine bağlı kalmış, ortaya koyduğu şiirlerle de toplumun maddi ve manevi değerlerine olan bağlılık ve saygısını da göstermeye çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla âşık Türk toplumunda önemli bir yeri ve saygınlığı olan kişi olarak görülebilir.

Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Din ve Tasavvuf: Sefil Selimî Örneği

Türklerde din önemli bir değer olarak görüldüğünden dolayı, âşıklar tarafından önemsenmiş, dolayısıyla âşık tarzı şiir geleneğinde önemli yer almıştır.

“Tasavvuf; İslam’ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzı.” (Öngören, 2011: 119)

“Tasavvuf, insan terbiyesini hedefe alan ve insanı gündemde tutan bir sistemdir.”(Selvi, 2014: 21)

“Tasavvuf, İslam dininin hayata geçirilmesinin özü ve ruhudur.”(Güzel, 2012: 159)

Tasavvuf, hayatı İslamî inanç ve esaslara göre yaşama şeklidir. Türk toplumunun İslamî inanç ve esaslara önem vermesi ve hayatını buna göre idame etmeye çalışması, âşıkların tasavvufa yönelmesinde etkili olmuştur. Âşık Sefil Selimî şiirlerinde tasavvufa yer veren önemli âşıklardandır. Sefil Selimî, birçok şiirinde tasavvufa yer vermiştir. Asıl adı Ahmet Günbulut olan Sefil Selimî’nin; itikadi, tasavvufî ve dinî şiirler yazdığı görülmektedir. Sefil Selimî’nin tasavvufî ve dinî kaidelere yer vermesi ustam dediği Çoban Mehmet (Mehmet Can) onun âşık olarak yetişmesini sağlamıştır.

“Sivas’ta çırak yetiştirme geleneğinin farklı bir şekli daha vardır ki, Sefil Selimî işte bu yolla âşık olmuştur. Şarkışla’nın Kızılcağızla köyü mezarı Kadılı’da oturan Sefil Selimî’nin “Şeyhim, Ustam” dediği halkın Çoban Mehmet olarak bildiği Mehmet Can bu geleneği yaşatan yegâne temsilcilerindendir. Mehmet Can, 1931 doğumlu, ümmî bir şairdir. Sazı yoktur, evli ve üçü erkek altı çocuk babasıdır.” (Kaya, 1996: 27)

Âşıklık; rüya görerek, bade içerek veya belli bir çıraklık dönemi geçirdikten sonra kazanılan bir niteliktir. Âşık olacak kişi gördüğü rüya üzerine bade içer veya kendisine ustalık edecek âşığı rüyada görerek ona tabi olur. bu; âşıklığın Anadolu’daki en genel hâlidir. Âşıklar, Anadolu’da bu şekilde yetişir. Ancak Sefil Selimî, âşıklığın geleneğinden çıkarak, “şeyhim, ustam” dediği Çoban Mehmet’in ekolüne göre yetişir. Sefil Selimî nasıl âşık olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“... Pîrim saz çaldırıyor, sohbet ediyordu. Sohbetinde Peygamberimizin, ashabın, Battal Gazi ve Eba Müslim’in menkabelerinden anlatıyor, geçmiş âşıkların şiirlerini söylüyordu. Altı ay böyle devam etti. Yine bir gün çocuklar deyiş söylerken bana: ‘hadi sen de söyle’ dedi. Hiç hazırlığım yoktu. 4-5 kıtalık bir şiir söyledim. Şiir aklımda değil, söyledim gitti. Oraya duyduğum ilgiyi, sevgiyi anlatan bir deyişti. Pirim: “Bugün bir kişilik âşık oldun” dedi. Yani, ‘Seni ancak bir kişi dinler’ demek istiyordu. Ziyarettime devam ettim. 3-5 günde, haftada, on günde bir gidiyordum. Bu arada çat-pat söylüyordum, bunları da deftere yazıyordum. Bir de onun tevsiiye ettiği kitapları okuyordum. Bunlar dini, tasavvufî ve menkabevi kitaplardı. Pîr beni söyledikçe; “iki kişilik...üç kişilik âşık oldun” diyordu. Aradan 26 yıl geçti sonunda; “artık Türkiye’nin âşığısın” dedi. Kalabalık bir ziyaretçi huzurunda okuyup dua etti, manevi diplomamı verdi. Tabi bu 26 yıl içerisinde bazı programlara katıldım, ancak gerçek âşıklığı o zaman elde ettim. Mahlasımı da o verdi.”(Kaya, 1996: 28)

Sefil Selimî, âşık oluşunu ustası Çoban Mehmet’in sohbetlerinden aldığı feyze ve derslerine bağlayarak, âşıklık geleneğinin dışından farklı bir gelenekle âşık olduğunu dile getirmeye çalışmıştır. Sefil Selimî’nin, ustası Çoban Mehmet’ten çok etkilendiği görülmektedir. Sefil Selimî’nin şiirlerinde dinî-tasavvufî konulu şiirlere yer verdiği tespit edilmiştir. Bu şiirlerinde, ustası Çoban Mehmet’ten etkilendiği söylenebilir. Çoban Mehmet’in Sefil Selimî’ye dinî-tasavvufî

kitaplar okutması Sefil Selimî'nin dinî-tasavvufî konularda şiirler yazmasını sağlamıştır. Sefil Selimî'nin farklı hususlarda yazdığı şiirler de mevcuttur. Onun pek çok şiirinin bestelendiğini ve seslendirildiğini söylemek mümkün. Sefil Selimî'nin şiirlerine bakıldığında; içinde yetiştiği ve yaşadığı toplumun gerçekliklerine ve değerlerine yabancı kalmadığı ve bunlara şiirlerinde yer verdiği görülmektedir.

“Hemen her konuda şiir söyleyen Sefil Selimî, şiirlerinde pek çok âşıktaki rastladığımız aşk, tabiat, gurbet, öğüt, taşlama, tenkit, tasavvufî düşünce, fanilik, şikâyet, dert, dilek konularını işlemiştir.” (Kaya, 1996: 31)

Âşık tarzı şiir geleneğinin önemli bir özelliği de âşıkın yetiştiği toplumun kültür birikiminde, dinî ve tasavvufî değerleri şiirlerine yansıtmasıdır. Sefil Selimî'nin ait olduğu toplumun dinî ve tasavvufî hassasiyetlerine değindiği ve bunu sorumluluk duygusu haline getirdiği söylenebilir. Sefil Selimî'nin din ve tasavvuf temalı pek çok şiire yer verdiği görülmüştür:

EREMEDİKÇE

Aşk ehli olmayan, boş gelir gider,
Derya-yı vahdete girmedikçe,
Nefs-i envareye itikat eder,
Şehadet zikrine eremedikçe.

Mühr-i nübüvvetin üçü beşi var
Dört kapıya birkaç kişi var
Mekansızın her canlıya işi var
Yaşıyorum sanma görmedikçe. (Kaya, 1996: 138)

Selimî burada Allah aşkından ve tasavvuftaki dört kapı ve dört makama göndermede bulunmaktadır. İlk dörtlükte Allah'a zikredilmedikçe ulaşamayacağını, gönlünü Allah'ın zikri ile meşgul etmedikçe, nefsin kötü emellerine mahkûm olacağını dile getirmektedir. Tasavvufta zikir, en önemli hususlardan biridir. Kişi, zikir deryasına girerek nefsinin terbiye eder, Allah'a daha çok yaklaşır ve nefsin kötülüklerinden daha çok arınmış olur. Sefil Selimî, verilen dörtlükle tasavvuftaki zikir ve Allah aşkını vermeye çalışmıştır. Selimî, fani dünyadan zevk ve tat almak için Allah aşkının olması gerektiğini, aksi halde insanın dünyaya boş gelip gideceğini söyler. Allah zikri ve gönlünü Allah'a teslim etme tasavvufun önemli hususiyetlerindedir. İkinci dörtlükte ise peygamberlik mühründen, Bektaşilikteki dört kapı kırk makamdan bahsetmektedir. Bektaşilikteki dört kapı ve kırk makam; nefsin terbiyesi, arzularının törpülenmesi ve Allah'a yaklaşmanın ve varmanın yol ve yöntemidir. Allah'ın her an her yerde olduğu görüşünün işlendiği dörtlükte, insanoğlunun Allah'ı görmedikçe, onun aşkıyla yanmadıkça yaşamasının bir anlamının olmadığı anlatılmaktadır.

BENÎ ADEME

Ruhaniyet varken, kalıp yoğiken,
Hak'tır denmedi mi benî ademe
Aklı Kur'an olan nebi sağiken
Vahiy sunmadı mı, benî ademe

Her varlıkta gezer, turda değil mi?
Nerde arar isen orda değil mi?
Seninle beraber serde değil mi?
Özden yanmadı mı benî ademe? (Kaya, 1996: 139)

Sefil Selimî tasavvufu anlatan birçok şiir yazmış ve söylemiştir. Selimî Benî Adem şiirinde, insanın yaratılışını anlatmaktadır. İnsanoğlunun doğmadan önce ruhunun yaratıldığını dile getirilmektedir. Ayrıca şiirde hazreti Muhammed'e (sav) göndermede bulunmaktadır. Allah'ın, hazreti Muhammed'e (sav) Kuran'ı ve vahiyleri onun sağlığında sunduğunu anlatmaktadır. Diğer dörtlükte Sefil Selimî Allah için belirli mekanın olmadığı, Allah'ın her zaman ve her yerde

olduğu düşüncesi ve inancını dile getirmektedir. Yüce Allah'ın mekandan münezzehe olduğunu, "seninle beraber serde değil mi" diyerek somutlaştırmaya çalışmıştır. Aslında âşıkın, burada aynı zamanda insanoğluna ders vermeye çalıştığı söylenebilir; zira "nerde ararsan orda değil mi?" diyerek insanoğlunun, Allah'ın sonsuz kudretini bilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Selimî pek çok âşık gibi mensubu olduğu toplumun kültür ve ahlak inancını dile getirmede usta biridir. Allah aşkını, kudretini, sevgisini şiirlerinde işlemeye çalışmıştır.

Benlik illetinden arındım yundum,
Ayıklık meyini içene sundum,
Levh-i mahfuz denen kubbeye kondum,
Her mevkiye bir taht kuruyorum, hey!.. (Kaya, 1996: 162)

Dinde ve tasavvufta önemli olan hususlardan biri benlik duygusundan arınmaktır. Benlik duygusundan arınmadan Allah'a varmanın mümkün değildir. Kişi, "ben demeyi bırakmalı ve Allah yoluna öyle revan olmalıdır. Sefil Selimî şiirinde benliği bir hastalık olarak görmektedir. Tasavvufta işin sırrına erenler, benlik duygusundan kurtulmaya çalışırlar. Benlik duygusundan kurtulma, nefis terbiyesi olarak düşünülebilir. Her insan nefisini terbiye edip Allah'a yönelmelidir, Selimî'nin şiirinde anlatmak istediği budur. Selimî, insanoğlunun Allah tarafından kendisi için bir kaderinin yazıldığını ve kişinin bu kaderini mutlak surette yaşayacağını söyler. "Dünyanın faniliği ve insanın kaderini istediği gibi yönlendirip şekillendirememesi kabulü hem divan şiirinde hem de halk şiirinde ısrarla işlenen temlerden biridir." (Günay, 2011: 299) Mutasavvıf biri olduğunu dile getiren Selimî, şiirlerinde tasavvufî ve dinî konulara değinmesini, mutasavvıf bir âşık olmasına bağlamaktadır. (Kaya, 1996:24)

RAMAZAN

İslam aleminin zırhı ve gücü, Mübarek orucun çoktur yararı,
Kılıncı, kalkanı, canı Ramazan. Allah'ın Resul'e emri kararı
Bir yılda otuz gün sevdik bu farzı, Bedenlere şifa, yoktur zararı,
Müminlerin kutsal günü Ramazan. Yüreklerde siler kini Ramazan (Kaya,1996: 154)

Ramazan ayının anlatıldığı şiirde, Sefil Selimî, bu ayın mübarek bir ay olduğu, Allah'ın bir emri olduğunu, Ramazan'ın insanları kin ve nefretten arındırdığını, dertli yüreklere şifa olduğunu dile getirmektedir. Ramazan ayı, İslam alemi için önemli gün ve ayların başında gelmektedir. Bu ayda insanlar huzuru, güveni bulur. Ramazan, şeytana karşı, İslam alemi için bir zırh, kalkan ve gücün simgesidir. Bu ayda insanların şeytana karşı, daha güçlü ve dirayetli olduğu aydır.

Sefil Selimî'nin itikadi şiirleri de mevcuttur:

KERBELÂ

Vurulduğum yetmiş yerimden,
Şehit düştüm Kerbelâ'da.

Kanlarım aktı serimden,

Şah'a koştum Kerbelâ'da (Kaya, 1996: 117)

Selimî burada Kerbelâ olayına bir telmihte bulunarak tarihte yaşananları anlatmak istemiştir. Selimî, şehit düştüm Kerbelâ'da diyerek, Hazreti Hasan'ın Kerbelâ'da öldürülmesine göndermede bulunmuştur.

"10 Muharrem 61 Cuma günü Hazreti Muhammed'in torunu, Hazreti Hüseyin'in yanındaki sevenleri ile birlikte Kerbelâ'da şehit edilmesi; Müslümanların tarihinde belki de en dramatik, en yakıcı ve en yüz karası olaydır." (Okumuş, 2010: 165)

Sefil Selimî, Türk edebiyatında eskiden beri süregelen İslamî konuları şiirlerinde işlemiştir.

SONUÇ

Âşık, duygu ve düşüncelerini getirirken, sözcük seçimine dikkat eden ve söylediklerini iyice ölçüp tartan kişidir. Sefil Selimî, bu bakımdan oldukça hassas davranmaya çalışmış ince ruhlu bir âşıktır. Onun şiirlerindeki temalara bakıldığında bu husustaki titizliğini görmek mümkündür. O, İslam'ın inanç ve esaslarını nazma dökmüş, duygu ve düşüncelerini böyle ifade etmeye çalışmıştır. Ustası Mehmet Çoban'ın sohbetlerinden feyizlenerek âşık olan ve ondan duyduğu, öğrendiği menkabelerden esinlenerek âşıklığı icra ettiği söylenebilir. pek çok konuda şiirleri olan Sefil Selimî'nin yetenekli ve üretken bir âşık olduğu görülmektedir. Selimî'nin leb-değmezleri âşık tarzı şiir geleneğinin önemli şiirleridir.

KAYNAKLAR

- Günay, Umay, (2011), Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara: Akçağ
- Güzel, Abdurahman, (2012) Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Akçağ y.y.
- Karadayı, Osman N., (2017) Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Tasavvufî Neş'enin Âşık Tavrına Yansıması, KTUIFD 4/1, 43-64
- Kaya, Doğan, (1996) Âşık Sefil Selimî Çoban'ın Can Pınarı, Sivas: Dilek Matbaası
- Okumuş, Ejder, (2010) "Kerbela: Hz. Hüseyin'le Randevu" Çeşitli Yönleriyle (Din Bilimleri) Kerbelâ, III. C, Cumhuriyet Üniversitesi, Asitan yayıncılık, 2010, s 165-174
- Selvi, Dilaver, (2014) Kaynaklarıyla Tasavvuf (Adap, Mürşid, Hizmet), İstanbul: Semerkand y.y.
- Öngören, Reşat, (2011) Tasavvuf, TDV İslam Ansiklopedisi, C.40, s. 119-126